

Kristin Mostad

Søren Dass og Austrått herregård

Fra embetsmann til herre på Austråttborgen

Bacheloroppgave i historie

Veileder: Magne Njåstad

November 2020

Kristin Mostad

Søren Dass og Austrått herregård

Fra embetsmann til herre på Austråttborgen

Bacheloroppgave i historie
Veileder: Magne Njåstad
November 2020

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Innholdsfortegnelse

1 Innledning	1
<i>1.1 Metode.....</i>	<i>2</i>
2 Austrått	2
<i>2.1 Finn Arnesson .....</i>	<i>4</i>
<i>2.2 Fru Ingerd Ottesdatter .....</i>	<i>5</i>
<i>2.3 Ove Bjelke .....</i>	<i>6</i>
3 Søren Dass' historie.....	8
<i>3.1 Austrått under Søren Dass .....</i>	<i>15</i>
4 Petter Dass og Anders Dass, inspiratorer og læremestere	17
5 Utstein kloster	22
6 Avslutning	26
Litteratur liste:.....	28

1 Innledning

Mange av oss har hørt om Austråttborgen. Om du er trønder i tillegg er det veldig vanskelig å ikke ha fått med seg denne borgen, som egentlig er mer en herregård enn en borg. Oftest når vi hører om Austrått hører man om det i forhold til fru Inger av Austrått - en kjent figur under reformasjonene i Norge. Fru Inger er kanskje den mest kjente figuren som har eid og bodd på Austrått, og mange glemmer at borgen har en historie før og etter henne også. Jeg skal derimot se på en mindre kjent person i borgens historie, Søren Dass, som startet livet som leinsgutt på Helgeland og kjøpte Austrått gård i 1736, og nå er gravlagt i borgen sammen med Ove Bjelke og to av hans koner. Denne oppgaven skal derfor handle om hvordan en mann som Søren Dass kunne få kjøpt en gård som Austrått med så lang og stor forhistorie, i tillegg til hvordan embetsmenn på 1700-tallet brukte embetene sin som embetskjøpmenn. Hvilke forutsetninger hadde Søren Dass for å kunne kjøpe gården? Er Søren Dass og Austrått et engangs tilfelle eller skjedde dette flere plasser i Norge? Hvor kan Søren Dass ha fått inspirasjonen sin fra? Ved å se på arbeidet til Håkon A. Andersen og Terje T. V. Bratberg om Austrått og Øystein Rians arbeid om embetsmenn, skal denne oppgaven forsøke å svare på disse spørsmålene.

Bakgrunnen for at akkurat Andersen og Bratberg ble valgt er fordi de har et omfattende verk om Austrått som herregård, i tillegg til at det er relativt nytt i forhold til andre bøker om samme tema. I tillegg skal det, som skrevet, fokuseres på arbeidet til Rian fordi han har spesialisert seg på denne perioden i norsk historie og hans arbeid skal brukes som et rammeverk. På grunn av begrensninger på lengde på denne oppgaven, passer det seg med å fokusere på litt større, men færre sekundære kilder. Derfor skal teksten forholde seg til et utvalg av sekundærkilder, nærmere nevnt i metodedelen av oppgaven.

Hypotesen for oppgaven er at embetsmenn brukte sine embeter til å skaffe seg makt og ressurser, og at nettverket de hadde imellom seg som venner og familie hadde en stor rolle for hvordan de skaffet seg embetene. Hypotesen går også ut på at Søren Dass og Austrått kan brukes som eksempler på at dette skjedde flere plasser i Norge.

Jeg vil starte med å skrive om historien til Austrått for å sette oppgaven inn i en historisk kontekst. Dette for å forstå hvorfor akkurat Austrått har blitt valgt, og for å forstå at denne gården ble sett på som et viktig symbol for makt i Norge. Deretter vil oppgaven ta for seg

livet til Søren Dass og hvordan han vokste opp på Leinsgården i Helgelad og hvordan han ble en embetsmann og kjøpte Austråttgården. Videre vil oppgaven ta for seg hvordan andre embetsmenn også brukte sine embeter for makt og ressurser, dette for å sammenligne de opp mot Søren Dass og Austrått. For å kunne gjøre dette vil jeg bruke Utstein kloster, og Petter Dass og Anders Dass som motparter til Austrått og Søren Dass. Da dette er gjennomgått, vil det basert på analysene komme en konklusjon som svarer på spørsmålene nevnt tidligere i innledningen.

1.1 Metode

I denne oppgaven har valget blitt å fokusere på en del sekundærlitteratur for å kunne svare på problemstillingen. Bakgrunnen for dette er at korona-pandemien har gjort det vanskelig å finne primærkilder som ønsket. Statsarkivet i Trondheim har enten vært stengt eller hatt begrenset åpningstider grunnet pandemien, samt streik. Da det finnes lite til null kilder om Søren Dass som er gjort digitalt tilgjengelig, ble valget derfor å sikte inn på sekundærlitteratur som hovedkilder. Hadde situasjonen vært annerledes, ville jeg blant annet sett gjennom branntaksprotokoller, og handels- og prislister, for å få bedre innblikk i Austråttgården og dens virke. Slik ble det dessverre ikke, så det nest beste ble å ta utgangspunkt i andre litterære kilder om lignende tema.

Det har blitt valgt en del støtteverk som omhandler de forskjellige temaene denne oppgaven tar for seg, dette fordi mange av bøkene er det nyeste vi har av forskning på de forskjellige temaene. Som *Austrått: En norsk herregårds historie* av Håkon A. Andersen og Terje T. V. Bratberg, eller som Kåre Hansens bok *Petter Dass – Guds Øyesteen*. Mye av de andre kildene som er en del eldre vil bli brukt som støtte for hovedfokuset. På denne måten blir mange kilder lest og analysert opp mot hverandre. Siden noen av verkene er veldig store og omfattende er det plukket ut bare deler av dem, da oppgaven ikke kan gå inn på alt som bøkene skriver om. Denne oppgaven vil dermed bestå av en hermeneutisk metode, hvor mine forkunnskaper om temaene, vil bli forandret gjennom min lesning av flere forskjellige kilder. Min forståelse etter å ha lest kildene vil være det som kommer fram i teksten.

2 Austrått

Austrått-borgen ligger på Ørlandet, som ligger i munningen av Trondheimsfjorden. Det flate landskapet på Ørlandet gjør til at borgen eller herregården, som jeg kommer til å fortsette å

kalle anlegget i teksten, skiller seg ut og blir et blikkfang. Jeg har valgt å kalle anlegget for en herregård fordi det trolig aldri var ment som en borg, men som en herregård eller adelslåt, som Håkon Andersen og Terje Bratberg omtaler Austrått som i boken sin *Austrått: En norsk herregårds historie*.¹ Om vi besøker herregården i dag vil vi se et bygg inspirert av renessansetiden i Europa, da Ove Bjelke på midten av 1600-tallet ombygde mye av herregården. Det er sagt at det var hans andre hustru, fru Regitze, som egget opp til denne ombyggingen da hun skal ha ledd av hvor stusselig gården så ut, i forhold til hennes fars gård. Men trolig trengte ikke Ove noe oppmuntring til å bygge om, da det kan se ut som om det var en byggeglede blant stormennene i Norge på denne tiden.² Uansett grunn er det ingen tvil om at Ove Bjelke er en av de viktigste personene som har bodd på gården. Vi må heller ikke glemme at gården har en historie både før og etter Bjelke-familien. Jeg skal komme tilbake til Ove Bjelke senere i oppgaven. Først vil jeg gå gjennom Austråtts historie kronologisk for å vise hvorfor akkurat denne gården er verdt å forske på, men også for å sette oss inn i historien. Dette mener jeg vil gi oss et perspektiv på hvorfor jeg i teksten har valgt å fokusere på Søren Dass som en interessant person i Austråtts historie.

Ørlandet ligger historisk interessant til, som nevnt tidligere ligger det i munningen av Trondheimsfjorden. Denne plasseringen er fordelaktig både i dag, og historisk sett. Som mange av oss vet er Trondheim en av Norges første byer og dette gjør at Ørlandet, som ligger ut mot det åpne havet, var viktig for etableringen av Trondheim. Ørlandet ligger mellom to handelsveier som gjorde at mektige høvdingar var tidlig interessert i området. Det startet trolig med at Hålogjarlene hadde kontroll over store deler av Nord-Norge, før de videre tok kontroll sørover og til slutt nådde innløpet til Trondheimsfjorden.³ Hålogjarlene var en norsk herskerslekt med opphav i Hålogaland. Deres historie er beskrevet i mytiske dikt fra 900-tallet, først og fremst i Hålogjatal, Øyvind Skaldespillers hyldningsdikt til Håkon jarl. Lederjarlene som hersket i Trøndelag og Nord-Norge fra slutten av 800-tallet stammet fra Hålogjætten.⁴ Det er mulig at Håkon Grjotgardsson jarl brukte Austrått som sin hovedgård, og vi hører om flere jarler som bodde på Ørlandet i Harald Hårfagres saga.⁵ Med dette kan vi se

---

¹ Håkon Andersen & Terje T.V Bratberg, *Austrått: En norsk herregårds historie*, Trondheim 2011: 15

² Lorentz H. Ree & Fredrik B. Wallem, *Østraat: Opmaalinger, tegninger og bygningsbeskrivelse samt en utsigt over østraats historie*, Trondheim 1916: 28

³ Andersen & Bratberg, 2011: 23

⁴ Jon Vidar Sigurdsson, *Kristninga i Norden 750-1200*, Oslo 2012: 43

⁵ Andersen & Bratberg, 2011: 24

at maktpersoner var bosatt på Ørlandet, og at allerede på 900-tallet ble Austrått trolig bebodd av Norges elite.

2.1 Finn Arnesson

For å kunne fortsette historien til Austrått vil jeg gjøre et lite hopp fram til Finn Arnesson som satt på gården fra rundt 1025 som en høvding og lendmann. Jeg velger han som en viktig fortsettelse fordi det er første gangen Austrått blir nevnt i kilder og han er sett på som den første stormannen på gården. En lendmann var en som var forlent med noe av kongens gods og som derfor sto i et tjenesteforhold til kongen. Han var lendmann fordi gården trolig var krongods før Finn og på grunn av gårdens betydelige plassering gjorde nok dette til at kongen ville ha en trofast lendmann og høvding boende her.⁶ Slektsforbindelsene plasserte familien helt i toppen av den sosiale rangstigen i Midt- og Nord-Norge, noe som trolig var viktig for kongen,⁷ da mange av de øverste i samfunnet også hadde mange trofaste «følgere» på denne tiden. På grunn av sine døtre ble Finn forfader til mange av Norges fremste slekter. For å nevne én, så var Finn forfader for blant annet kong Magnus Erlingsson.⁸ Dette var bare på datteren Sigrids sin side, men datteren Ingebjørg giftet seg med den skotske kongen Malcolm Canmore, noe som gjorde til at herren på Austrått tilhørte, ikke bare det ypperste aristokratiet i Norge, men også i landene rundt Nordsjøen.⁹

Arnesson skal ha stått på god fot med kong Harald Hardråde de første årene, men etter drapet på Einar Tambarskjelve kan dette ha endret seg. Dette var et politisk drap, trolig for å advare andre stormenn om kongens makt,¹⁰ noe som kan ha falt i dårlig jord for en ambisiøs stormann som Finn. Den senere utviklingen som endte med at Finn reiste til Danmark, hvor dansk kongen Svein Estridesson gjorde han til jarl over Halland, viser til at forholdet til kongen i Norge var ødelagt. Slektsforbindelsene og den viktige posisjonen herren på Austrått på denne tiden hadde, viser til at det allerede her er ambisiøse menn som bodde på herregården.

---

⁶ Andersen & Bratberg, 2011: 32

⁷ Andersen & Bratberg, 2011: 33

⁸ Andersen & Bratberg, 2011: 34

⁹ Andersen & Bratberg, 2011: 34

¹⁰ Andersen & Bratberg, 2011: 34

2.2 Fru Ingerd Ottesdatter

Austråtts historie er det nesten umulig og å gå videre uten å nevne fru Ingerd Ottesdatter kjent som fru Ingerd av Austrått. I boken sin *Austrått: En norsk herregårds historie* omtaler Håkon Andersen og Terje T.V. Bratberg henne som «reformasjonens jordmor» og videre sier de at fru Ingerd kanskje var «Austråtts mest markante og fargerike eier». ¹¹ På grunn av denne omtalen og den omfattende forskningen som er gjort rundt fru Ingerd, gjør dette til at hun er en naturlig fortsettelse i Austråtts historie.

Fru Ingerd var kanskje, ifølge Kenneth E. Christopherson, den mest kjente kvinnen i Norsk historie. Gjennom sine fem døtre ble hun «stamfaren» til nesten hele den norske adelen, da spesielt fordi adelen på denne tiden holdt på å dø ut. Selv om Fru Ingerd hadde svigersønner som Vincens Lunge og Nils Lykke, som var mer involvert i reformasjonen direkte politisk, var det likevel fru Ingerd selv som var «matriarken som holdt sammen klanen og dens affærer». ¹² Fru Ingerd kan bli sett på som ganske heldig da hun arvet mye makt og formue av besteforeldrene sine i Trondheimsområdet, som på denne tiden var det politiske og religiøse sentrum. I tillegg ble arven etter faren delt på de tre søstrene da broren deres døde uten barn. Dette ga fru Ingerd mange landområder. I tillegg var hun den eneste av de som klarte å kapre til seg flere landområder som hun kanskje ikke direkte var arvtaker til. ¹³

Hun giftet seg så med ridderen Niels Henrikssøn i 1494, ¹⁴ og under deres eierskap utviklet Austrått seg til et lokalt maktsenter, som i perioden rundt reformasjonen i 1537 kunne stå i sterkt motsetningsforhold til erkebiskopen i Trondheim, som var regionens betydeligste makthaver. ¹⁵ Selv om Henrikssøn var formynderen til fru Ingerd helt til han døde og svigersønnen Vincent Lunge hevdet at Henrikssøn hadde utnevnt han til overhode i familien på dødsleie, ¹⁶ kan man likevel i utsagnet over merke seg at fru Ingerd hadde en svært selvstendig rolle og absolutt ikke befant seg under noe formynderskap. Under Inger ble Austrått enda større enn det alt hadde vært. For i tillegg til de enorme landområdene hun

---

¹¹ Andersen & Bratberg, 2011: 103

¹² Kenneth E. Christopherson, *Lady Inger and Her Family: Norway's Exemplar of Mixed Motives in the Reformation*, in Church History Vol. 55, No. 1, New York 1986: 21

¹³ Andersen & Bratberg, 2011: 105

¹⁴ Christopherson, 1986: 21

¹⁵ Audun Dybdahl & Ida Bull, *Trøndelags historie*, bind 1, Trondheim, 2005: 38

¹⁶ Andersen & Bratberg, 2011: 104

allerede eide, beholdt hun etter mannen døde all hans eiendom også. Som blant annet inkluderer hele det nåværende Møre-området, sørøst for Trondheim som inkluderer Sunnmøre, Nordmøre og Romsdal, med noen andre mindre områder i tillegg. Hun fikk også tatt over Stjørdal og Herjedalen.¹⁷ For å lage et enda større dynasti fikk hun tre av sine fem døtre gift med danske adelsmenn, som da fikk len i Norge.¹⁸ Fru Ingerds historie får en tragisk slutt da hun drukner i 1555 på vei til Bergen for å forsvare sitt gods mot andre godtfolks tiltale. I tillegg til fru Ingerd, omkom også hennes datter Lucie Nielsdatter og datterdatter Gunhild Jensdatter Bjelke. Dette gjorde til at fru Ingerd ble den siste i Rømerfamilien som eide og bodde på Austrått, da mannen til Lucie, Jens Tillufssøn Bjelke, tok over gården etter hennes død. Siden fru Ingerd var på vei til en rettssak om jordegods kan vi vel si at hun tok med seg godshungeren inn i døden.¹⁹

2.3 Ove Bjelke

Som skrevet i delkapittelet over tok Jens Tillufssøn Bjelke over gården etter sin avdøde kone, noe som gjorde til at Jens ble den første Bjelke som eide Austrått. Bjelke-familien skulle ende med å eie Austrått frem til 1700 da Christian Fredrik von Marschalck ble dømt til å betale 8000 riksdaler til Franz Wilhelm von Følckersahm. Siden Marschalck allerede var i kreditgjeld måtte han avsette gården.²⁰ Den ble i 1721 solgt til Abraham Drejer.²¹

La oss se litt på perioden hvor Ove Bjelke, oldebarnet til Jens Tillufssøn Bjelke, tok over gården. Jeg velger å fokusere på Ove Bjelke fordi det er han som blir sett på som Austråtts byggherre. Selv om oppgaven hittil har vist at Austrått har stått lenge før Ove Bjelke, var det han som bygde Austrått som vi kan se den i dag - som også er hvordan den så ut da Søren Dass kjøpte gården. Som kan fortelle oss noe om hvor storslagen gården var på den tiden når Dass kjøpte den. Det er først i 1641 at Ove Bjelke velger å flytte hjem til Trøndelag. Han har tidligere bodd på Østlandet som barn og i Nordlandene som grensekommisær, men da han i 1641 ble forlent med Bakke kloster, flyttet han tilbake Trøndelag. Han hadde arvet Austrått etter sin far, men var sjeldent tilstede på gården selv da han hadde andre forpliktelser å ta seg

---

¹⁷ Christopherson, 1986: 21

¹⁸ Christopherson, 1986: 22

¹⁹ Andersen & Bratberg, 2011: 147

²⁰ Andersen & Bratberg, 2011: 333

²¹ Andersen & Bratberg, 2011: 335

av.²² Bjelke-familien på denne tiden var svært knyttet til danskekongen og på grunn av konflikter med Sverige på denne tiden, ble Ove Bjelke og hans bror Jørgen Bjelke en stor del av gjenerobringen av Trøndelag.²³ Akkurat dette er noe man kunne gått mer inn på i en annen oppgave.

Det som er mer interessant er forandringene på Austrått som kommer etter at Ove giftet seg med sin andre kone Regitze Giedde. Som nevnt innledningsvis til denne delen av oppgaven, sier ryktene at det var Oves andre kone Regitze som fikk Ove til å forandre gården. Hun skal ha syntes at gården var for lavtstående og ikke nådde opp til hennes standard. «Da hun første gang besøkte Bjelkernes ættegaard, skal hun haanlig ha bemerket, at fjøset paa hendes fars gaard var smukkere end Østraats herrestue.»²⁴ Om dette stemmer er nok noe omdiskutert, men det er ingen tvil om at Ove forandret betraktelig på gården i den tiden han eide den. Han innførte den mer adelige stilen, mer lik den type gård hadde i Danmark hadde på denne tiden. Dette kommer til uttrykk gjennom at Ove var tydelig inspirert av den barokke kunsten som kom til Norge rundt 1630-40 årene og at gården skulle bli en slektsgård som gikk i arv gjennom mannlige arvinger.²⁵ Dette kan vi se flere plasser i gården, eksempelvis hovedporten hvor han har fått billedkunstnere til å lage hans familieskjold med hans koners skjold på hver side. Under disse skjoldene er det tidligere familieskjold inngravert.²⁶

Trolig er mye av arbeidet utført av bergenske snekkere og billedhuggere da de var de beste innenfor feltet på denne tiden, og fordi Ove selv var lensherre i Bergen, da han fikk gjort mye av forandringene på gården.²⁷ De fleste herregårdene i Norge var bygd i tre og derfor var det få som kunne mye om stein. Dette var en trend i Danmark som Ove innførte i gården. Dette er en av grunnene til at Austrått nesten er den eneste herregården som står igjen i Norge fra denne perioden,²⁸ som gjør den til et spennende forskningsobjekt. Ove døde i 1674 og hans nevø tok over gården.²⁹ Her kan vi se Oves ønske om at en mannlig arving skulle ta over da

---

²² Andersen & Bratberg, 2011: 202

²³ Andersen & Bratberg, 2011: 203

²⁴ Ree & Wallem, 1916: 28

²⁵ Andersen & Bratberg, 2011: 232

²⁶ Dag-Ivar Rognerød, *På historisk grunn en kulturhistorisk reise til statlige eiendommer*, Oslo, 1997: 64

²⁷ Andersen & Bratberg, 2011: 233

²⁸ Rognerød, 1997: 60

²⁹ Andersen & Bratberg, 2011: 207

han selv bare hadde døtre. Som skrevet over, satt Bjelke-familien på gården til 1700, og etter dette sitter det ikke noen adelig familie på gården lengere. Derfor skal resten av oppgaven omhandle Søren Dass og hvordan han som embetsmann klarte å ta over en adelsherregård som Austrått med all dens historie.

3 Søren Dass' historie

I denne delen av oppgaven skal jeg ta for meg Søren Dass' historie. For å forstå Sørenns historie vil jeg starte med gården han vokste opp på, Leinesgården³⁰ i dagens Leirfjord kommune og hans far Jacob Dass, som er bror til den mer kjente dikteren og sogneprest på Alstahaug, Petter Dass.³¹ Videre hadde deres far Peiter Don Dass to andre barn, Pernille Dass og Benjamin Dass.³² Etter 1650 ble det flere norskfødte embetsmenn i Norge enn hva det hadde vært tidligere, da de fleste embetsstillingene var gitt til danske borgere. På grunn av dette var Norge et «(...)innvandrarnland for dei som ville gjere karriere(...)».³³ Ofte var de som flyttet til Norge yngre borgere- og bondesønner som ikke hadde egen eiendom som de kunne arve, og Norge kunne bli en ny start for de.³⁴ Dette kan være en av grunnene til at Peiter Don Dass flyttet til Norge fra Skottland, for å sikre familien sin videre.

Det var spesielt vanlig i prestefamilier å jobbe systematisk for å sikre barnas framtid.³⁵ En annen grunn til at Peiter Don Dass kan ha valgt å dra til Norge med sin søster Maria, kan ha vært religionsuroligheter. Trettiårskrigen var på denne tiden et stort faktum for mange i Skottland hvor katolikker ble ettersøkt, men også i lavkirkelige kretser var det mye uro og misnøye. Dette er i vært fall hva Albert Dass skriver om sin oldefar.³⁶ Det er videre spekulert om Peiter kan ha vært en del av Dundee-klanen i Skottland, da det er skrevet at han er fra Dundee i Skottland bak borgernavnet hans da han ankom Bergen i ca. 1630. Dette er derimot

---

³⁰ Anton Meyer, *Søren Dass 16-1757: Leinesguttan som ble Herre på Austrått-borgen i Trøndelag*, Mosjøen 2010: 18

³¹ Meyer, 2010: 13

³² Meyer, 2010: 15

³³ Øystein Rian, *Embetsstanden i dasnketida*, 2003, Oslo: 53

³⁴ Rian, Ø. 2003: 53

³⁵ Rian, Ø. 2003: 52

³⁶ Birgitta Berglund, *Alstahaug på Helgeland 1000- 1750: Dass dynastiet og presteskapet iscenesetter seg selv*, 2007, Trondheim: 38

veldig usikkert og bare spekulasjoner.³⁷ Videre fortsatte Peiter med handel langs Nordlandskysten og bosatte seg etterhvert i Helgeland. Han giftet seg med Maren Flach, som er datter av Peder Jacobsen Falch som er fogd i Helgeland. Og med dette hadde Peiter giftet seg inn i en av Norges embetsfamilier, som i tillegg til å være embetsmenn også var store eiendomsbesittere som også holdt på med handel.³⁸ Det kan altså se ut som om Peiter og søsteren kom til Norge for å fortsette med handel og ikke på grunn av religionsforfølgelse. Teorien om religionsforfølgelse kan ha vært en konstruksjon av Albert Dass for å skape en mer spennende forhistorie til sin egen slekt. Trelasthandelen mellom Norge og Skottland går langt tilbake og vi kan fort trekke konklusjonen om at Peiter kom for å fortsette denne tradisjonen. Dette gjør det også lettere å forklare Dass familiens handelsforbindelser og ønske om å fortsette med dette etter Peiters bortgang.³⁹ Dette kan vi se på som starten av Søren Dass sin historie som embetsmann.

Leinesgården ble en kongsgård i 1400. På grunn av dette ble den en statlig eid gård og det var meningen at gården skulle være sete for fremtidige embetsmenn, deriblant sorenskrivere, lensmenn, fogder, prester eller andre øvrighetspersoner.⁴⁰ Men det var ikke før i 1633 at myndighetene bestemte seg for å begynne å bruke kongsgården. Derfor ble den første forpakteren av gården Christoffer Munch i 1633. I 1651 ble han sorenskriver, etter å ha bygd en del nye bygg på gården.⁴¹ Han ble sittende som sorenskriver til han døde i 1670.⁴² Hvor god han var som sorenskriver vet vi lite om, men han var trolig godt likt i bygda da han gikk under navnet «MUNCHEN». Byggedyktig var han også da byggene han bygde i 1651 fortsatt står den dag i dag.⁴³ Den neste personen som fikk nytte av Munchs byggeferdigheter ble den nye sorenskriveren Peter Jacobsson Falch som tok over i 1661, som fikk embete etter å ha vært med i kompaniet som besatte Herjedalen mot svenskene i 1657. Han trengte tydeligvis ingen annen referanse enn denne bakgrunnen da han søkte om stillingen. Dette kommer av at Fredrik III hadde bestemt at alle nye sorenskriver- og byskriverembetene som ble ledige i

---

³⁷ Berglund, 2007: 38

³⁸ Berglund, 2007: 38

³⁹ Berglund, 2007: 39

⁴⁰ Meyer, 2010: 9

⁴¹ Meyer, 2010: 10

⁴² Meyer, 2010: 13

⁴³ Meyer, 2010: 11

Norge på denne tiden skulle gå til menn som hadde gjort god tjeneste i krigen mot svenskene i årene 1657-1660.⁴⁴ Dette var trolig for å få flere nordmenn til å bli med i krigen.

Da Fredrik III innførte eneveldet i 1660 ble det mulig for folket å jobbe seg oppover i hierarkiet, på bakgrunn av bekjentskap og anbefalinger og ikke nødvendigvis fordi de var veldig dyktige i arbeidet.⁴⁵ Etter Peter J. Falch ble sønnen hans, Peder P. Falch sorenskriver, og i 1683 var det Jacob Dass som ble visesorenskriver etter å ha søkt til kongen om denne stillingen slik at han kunne handle i onkelens fravær når han var borte eller syk. Det ble innvilget og han fikk også innvilget at han skulle ta over embetet etter onkelens død. Han måtte likevel søke om stillingen til sorenskriverembete når onkelen faktisk døde. Siden Jacob bare var visesorenskriver hadde han ikke noe krav på inntektene som fulgte med embete. Dette førte til at da han søkte om stillingen i 1693 la han ved, at han ikke hadde fått tilstrekkelig med inntekt da han arbeidet under onkelen. Han ba til kongen på samme måte som Petter Dass hadde gjort i sin søknad om å bli kapellan på Nesna, - om nåde - for å kunne få embete. Han hadde tross alt ikke noe fast lønn å leve av når han hadde vært visesorenskriver.⁴⁶ Dette er noe rart da han trolig måtte ha funnet seg annet jobb om han ikke var fornøyd med den lønnen han fikk, men dette var en måte mange fikk embetene sine på, og det var ikke uvanlig på denne tiden å skrive om sine økonomiske vansker til kongen, selv om de kanskje ikke var tilstede.

Da Jacob Dass flyttet til Leinsgården skulle han som sorenskriver dele gården med lennsmannen. Begges familie skulle bo i hovedbygget og ha kontorer der og dele på gårdens arbeid. Inntekten disse familiene fikk av gården skulle være en del av deres godtgjørelse for arbeidet de utførte.⁴⁷ Fra dette kan vi se at sorenskriveren og lennsmannen trolig måtte ha hatt et ganske tett samarbeid på gården og trolig i deres virke som sorenskriver og lennsmann.

Vi kan godt se at familien syntes det var viktig å leve i de øvre sjiktene i samfunnet og at faren Peiter Don Dass trolig hadde forhåpninger om at familien skulle vokse seg stor og rik i det nye landet han hadde flyttet til. Dette kan vi blant annet se ved at alle kvinnene i slekten

---

⁴⁴ Kåre Hansen, *Petter Dass: Guds Øyesteen bind 1*, Sandnessjøen, 2018: 62

⁴⁵ Hansen, 2018: 62

⁴⁶ Hansen, 2018: 85

⁴⁷ Meyer, 2010: 13

ble giftet bort til andre embetsmenn eller rike handelsmenn, som Pernille Dass som ble gift bort til Nils Joensøn Greger som var gullsmed og handelsmann. Da mannen døde flyttet hun til Ørlandet hvor hun giftet seg med sognepresten Marcus Carstensen Volquartz.⁴⁸ Dette gjaldt også for sønnene; Petter Dass ble som nevnt sogneprest på Alstahaug og eide i tillegg hele 10% av gårdene i Leirfjord⁴⁹, Benjamin Dass ble bestyrer av borgerleiet på Åkvika i Dønna og hadde en eller annen tilknytning til Latinskolen i Trondheim⁵⁰, og Jacob Dass, som vi vet nå, ble utnevnt til sorenskriver med boplass på Leineslandet. Alle disse mennene ble trolig forbilder for Søren Dass da de ofte besøkte Leinesgården under hans oppvekst. Petter Dass besøkte gården for å skatte gårdene han eide i nærheten og Benjamin som en læremester.

Trolig var også Anders Dass, sønnen til Petter Dass, også en stor inspirasjonskilde til Søren Dass. Han bosatte seg på Leines i 1704, som fullmektig til Jacob Dass etter at Anders hadde giftet seg med Rebecca Angell, som var datteren av rådsmannt Lorentz Angell som eide Strand gård på Nesna.⁵¹ Det var embetsmennene selv som valgte kontorpersonalet, dette fordi kongen ikke tilsatte personal til embetene. Dette var nok for å spare staten penger. Veldig ofte valgte embetsmennene derfor å ansette sine egne til hjelp. Dette var både hjelpsomt for de som satt i embete og for de som skulle opp og fram. På denne måten kunne embetsmennene sikre familieforhold til andre embetsfamilier, men ungguttene kunne også sikre sin framtid, ved å for eksempel ta over embete etter sittende mann. Ofte ansatte de altså sine egne sønner, sønner av familie og sønner av folk de ville lage et vennskap med. Dette brukte de til å skape nettverk, men også for å planlegge framtiden til barna sine.⁵² Dette er nok grunnen til at Jacob tok Anders som sin fullmektig da han er sønnen til Petter Dass. Anders Dass brukte nok dette som et springbrett for sin egen framtid som han håpet skulle være på Alstahaug etter sin far. Det tok ikke Anders lang tid før han hadde sikret seg gården fra Rebeccas far, og denne eiendomsappetitten kan vi se på grunn av Rebeccas store arv som gjorde til at de etterhvert eide flere hundre gårder på Helgeland.⁵³ Siden han bodde i nærheten av Jacob Dass og familien, ble han trolig en læremester for Dass barna og han ble nok også en stor inspirasjonskilde for dem.

---

⁴⁸ Meyer, 2010: 23

⁴⁹ Meyer, 2010: 21

⁵⁰ Meyer, 2010: 25

⁵¹ Meyer, 2010: 24

⁵² Rian, Ø. 2003: 57

⁵³ Meyer, 2010: 24

Jacob Dass giftet seg med Lucille Ravn i 1683 og fikk så fire barn sammen; Petter, Søren, Anne Elisabeth og Petternelle.⁵⁴ Som liten fikk trolig Petter og Søren bedre skolegang enn hva andre barn på Leins hadde. Husmenn-familien hadde trolig ikke ressurser til å lære barna sine. Dette var en tid hvor man ble lært opp av de voksne i rundt seg. Petter og Søren hadde da både en far og onkel som hadde studert i København. Dette ga mange av embedsmannsfamiliene en god fordel da de senere måtte komme seg inn på universitetet for så å søke på egne embeter.⁵⁵ Det var veldig vanlig at de unge skaffet seg en utdanning i det offentlige skoleverket, i det minste i en latinskole, men mer og mer ved Københavns universitet. Dette gjaldt spesielt de som skulle bli fogder eller sorenskrivere, som økte etter 1736 da det kom inn en juridisk embetseksamen, som gjorde det lettere for studenter som hadde tatt denne eksamen til å vinne administrative og juridiske embeter.⁵⁶ Denne eksamen kom noen år etter at Søren selv var ferdig, men det var utvilsomt viktig også i hans også, da han - som vi kommer tilbake til - tok eksamen i jus. I ungdomsårene valgte begge guttene å studere i ved katedralskolen i Bergen.⁵⁷ Trolig falt valget her siden Helgeland og Bergen hadde god kontakt gjennom handel. Valget kan også ha falt på Bergen på grunn av Petter Dass som også gikk på skole her, men motstykket her blir da Benjamin Dass som hadde en tilknytning til katedralskolen i Trondheim. Valget kan uansett ha falt på Bergen fordi katedralskolen der hadde et omdømme som undervisningssted for prestesønner og sønner av embetsmenn, i tillegg til at på denne tiden var Bergen mye mer internasjonalt på grunn av hanseatene, enn hva Trondheim var.⁵⁸

Begge guttene gjorde ferdig eksamen sine i 1703, og flyttet så videre til København for å studere videre der.⁵⁹ Universitetet i København var det nærmeste universitetet for nordmenn da det norske universitetet ikke ble stiftet før i 1811 av kong Fredrik VI.⁶⁰ Ved universitetet i København var det hovedsakelig teologi som ble undervist. Selv om teologi var hovedfokuset på skolen ble det også undervist i medisin, jus og filosofi. Søren tok eksamen i rettsvitenskap,

---

⁵⁴ Meyer, 2010: 18

⁵⁵ Meyer, 2010: 20

⁵⁶ Rian, Ø. 2003: 57

⁵⁷ Meyer, 2010: 29

⁵⁸ Meyer, 2010: 31

⁵⁹ Meyer, 2010: 34

⁶⁰ Ole G. Moseng, Erik Opshal, Gunnar I. Pettersen og Erling Sandmo, *Norsk historie 1537-1814*, Oslo, Universitetsforlaget, 2003: 383

men han tok også eksamen i juristeksamen før han dro fra København. Broren tok eksamen i jus og filosofi.⁶¹ Helt tilbake til 1600-tallet, da det var vanskelig for nordmennene å studere ved universitetet, orienterte de seg i en forening og under omgjøringa av universitetet i 1658 krevde de å få lov til å kjempe i et egent norsk studentkompani. Tankene dette studentkompaniet hadde preger nok det norske miljøet i Danmark helt fram til 1814, og trolig var det gjennom dette at mange nordmenn møtte hverandre.⁶² Trolig var det på universitetet og gjennom kompaniet mange av studentene fikk seg gode kontakter i embetsstanden. Universitetet tok inn ca. 175 studenter i året, så sjansen for at du ble kjent med mange av disse er stor. I tillegg var nok så si alle som gikk på universitetet kommet fra rike adels- eller embetsfamilier, noe som gjør til at de kan knytte flere kontakter i hele Europa.

Søren kom tilbake til Leins rundt 1708, og fikk en assistentjobb for sin far. På den tiden Søren var i København ble søsteren hans forlovet med Peder Clausøn Angel, og Jacob Dass overlot sorenskriverembete sitt til Peder i 1711.⁶³ Veldig ofte overlot embetsmenn embetene sine til svigersønnene fordi de ofte var fullmektiger hos seg eller skrivere som de hjalp opp i embete. De bodde tross alt som regel på egne embetsgårder eller sine egne hus med ansatte de selv hadde valgt, og brydde seg lite om staten da dette ble noe fjernt for de.⁶⁴ Med dette ble Peder og Anne Elisabeth det nye sorenskriverparet på Helgeland, da de giftet seg i 1714. Peder fikk så sorenskriverkontoret flyttet til Handnes på Nesna. Søren fortsatte som assistent under svigerbroren til Peder døde i 1724, fortsatt sittende i sitt embete.⁶⁵ Søren flyttet dog til København i 1722 for å bo nærmere maktsentrumet,⁶⁶ på denne måten var det lettere å skaffe seg embeter da man fikk høre om de nye stillingene fortere og det var kortere reise for å søke. Hvis man bodde i Norge var det ikke sikkert man hørte om det før noen allerede hadde fylt stillingen, dessuten kunne det være søkerbrevet ikke kom fram i tide.⁶⁷ Dette var en strategi mange nyutdannede menn på denne tiden brukte og som vi ser var Søren Dass intet unntak. Søren brukte denne tiden i København til å søke på flere embetsstillinger uten å få noen. Da Peder Angell dør i 1724 søker Søren på stillingen som sorenskriver i Helgeland. Det hjalp nok

---

⁶¹ Meyer, 2010: 36

⁶² Rian, Ø. 2003: 64

⁶³ Meyer, 2010:38

⁶⁴ Rian, Ø. 2003: 83

⁶⁵ Meyer, 2010: 38

⁶⁶ Meyer, 2010: 39

⁶⁷ Rian, Ø. 2003: 42

godt at den tidligere sorenskriveren var hans svigerbror. Selv om han bodde i København kan han ha fått vite om svigerbrorens død tidligere enn andre gjennom søsteren. Siden han også var så nære maktsentret var han godt rustet til å søke på stillingen fortere enn andre, dette kom nok godt med da stillingen var veldig ettertraktet. I tillegg ville mange sikre seg embeter i distrikt der de hørte hjemme heller enn i Danmark. Slekt og venner ville gjerne ha menn i sine sogn som kunne hjelpe i forhold til nettverksbygging, fremme interessene deres i dynastibyging og i konkrete økonomiske saker.⁶⁸ Dette blir vi å se nytten av senere i oppgaven under Petter Dass-kapittelet.

I boken til Anton Meyer finner vi to brev Søren sendte til kong Fredrik IV. Begge brevene er sendt til kongen i 1724. Det første brevet funnet på side 40 er skrevet av Søren på farens vegne i forhold til en tidligere avtale mellom Jacob Dass og Peder Angel, om farens pensjon.⁶⁹ Det andre brevet avbildet på side 41 er Søren søknad på stillingen som sorenskriver, med kontor på Leins. Her nevner Søren blant annet, at han har vært i København i 1,5 år uten å få noe stilling i kongens tjeneste, men også at han er langt unna sine fattige venner og vil hjem for å hjelpe. I tillegg legger han på at han vil ha denne stillingen som han har vært assistent til i 14 år.⁷⁰ Han legger til en del attester fra forskjellige eminente menn for å hjelpe sin søknad. Her kan vi merke oss navn som O. Schelderup, som var justisråd og amtmann i Brønnøy, Peder Claussøn Angel, tidligere sorenskriver på Helgeland, Jacob Hersleb som var sogneprest på Brønnøy Gjeld og B. Deichmann som var biskop i Christiania.⁷¹ Det er tydelig at Søren Dass hadde jobbet hardt med nettverksbygging de årene han bodde i København og året han var i Christiania. Som tidligere sorenskrivere fikk han drive halve Leinesgården og det han tjente fra denne var hans skattefrie lønn for embetstjenestene han utførte. I tillegg fikk han lønn fra staten og tjente godt på tiender fra andre gårder som lå under hovedgården. Han fikk dessuten leie inntektene for gården til Peder Angells da det ikke bodde noen øvrighetspersoner der etter Peders død. Søren Dass må utvilsomt ha tjent ganske greit med penger i sitt embete da han i 1736 kjøper Austrått gård for 13 050 riksdaler.⁷²

---

⁶⁸ Rian, Ø. 2003: 61

⁶⁹ Meyer, 2010: 40

⁷⁰ Meyer, 2010: 41

⁷¹ Meyer, 2010: 42

⁷² Andersen & Bratberg, 2011: 337

Hva grunnen til at Søren ville kjøpe Austrått gården kan være mange: styrke sin egen posisjon? Skape seg en plass i historien? Kanskje jobbet han for at barna han håpte å få skulle leve i enda større gunst enn seg selv? Helt sikkert kan vi ikke vite, men vi kan godt tenke oss til at en av disse er grunnen eller kanskje en blanding av alle. Søren fikk trolig høre om borgen gjennom sitt søskenbarn Abel Margrethe Greger som var datter av Pernille Greger. Abel og Søren var jevnaldrende og hadde vokst opp sammen, Abel hadde dog flyttet til Ørlandet rundt 1714 da hun giftet seg med sognepresten Markus Carstensen Volquartz.⁷³ Sørens ektefelle, Mette Chatrine Høyer, kan også ha vært en grunn til at Søren ville kjøpe et større gårdsgods enn hva han hadde på Leines. Mette C. Høyer var datteren av Petter Petersøn Høyer som var eier av Bakke gård og kloster i Trondheim. Gården Mette hadde vokst opp på var ganske mye større og Leinesgården kunne nok ikke måle seg med denne, selv om det var en betydelig gård i nordnorske forhold.⁷⁴ I 1736 får Søren godkjent søknaden sin om å avtre som sorenskriver og flytter til Austrått med Mette. I 1736 selger han Lund gården i Brønnøy som han hadde kjøpt da han var sorenskriver.⁷⁵ Dette viser til at Søren, som både Petter Dass og Anders Dass, kjøpte gårder for å sikre sine inntekter og ressurser.

3.1 Austrått under Søren Dass

I boka *Ørlandboka – Fra Hoøya til Austrått bind 3*, skrevet av Inge Rian, finner vi en del opptegninger av hvordan det sto til med gården før og mens Søren eide gården. Blant annet kan vi lese at da Abraham Drejer kjøpte gården i 1722, bestod Austrått-godset av mange gårder og godsparter. I boka er alle ramset opp med hvor mange spann de måtte betale til hovedgodset som landskyld. Det samlede inntektsgrunnlaget fra bøndergodset utgjorde omtrent 85 spann (eller 130,5 tønner hartkorn⁷⁶), pluss at hovedgården hadde 15 spann selv, og de andre inntektene gården hadde. I tillegg til alle disse gårdene hadde Austrått en del andre områder som bygselsrett til 22 laksevorper, og sagbruk med tilhørende skog i Bjugn og Stjørna. Som sagsteder nevner boka Gjølga, Lia og Fisdalen. Under hovedgården hørte dessuten avslagsgarden Balsnes og Tarva, ei kornmølle, tre tiendefri laksevorper, dunveide,

---

⁷³ Meyer, 2010: 66

⁷⁴ Meyer, 2010: 70

⁷⁵ Meyer, 2010: 72

⁷⁶ Andersen & Bratberg, 2011: 336

selveide og gressgang på Tarva, Øerne og Været foruten husmannsplassene Rusæter, Ottersboen, Aunet med Gjølga seterbo, Lia, Tyskebotn og Kammen.⁷⁷

Ute på Ørlandet, som mange andre plasser i Norge, var det et gammelt system med at noen hadde retten til å leie ut jord, og ta seg så betalt for utleien. Dette er et system vi kjenner fra helt tilbake til vikingtiden i Norge. Dette ble til slutt en del av poltikken og de som eide jord kunne få privilegier, som for eksempel adelsprivilegier. Dette systemet ble til slutt utdatert, men på Ørlandet tok det veldig lang tid og overgangen fra leilendingsvesenet til selveier skjedde rundt 1770 og 1860. Husmannsvesenet varte til langt inne på 1900-tallet.⁷⁸ Så mens Søren Dass eide gården dro han nok nytte av det gamle systemet helt til han døde.

Ifølge Ørlandboka var Austrått-godset mest samlet og størst under fru Ingerd, og før oberst Marschalcks døde var det en eier som eide både Storfosen-godset og Austrått-godset. Etter konkursen ble de derimot delt, så det Abraham Drejer kjøpte var det som hadde blitt Austrått-godset. Siden det ikke var noe adel på gården lengre, mistet gården også adelsprivilegiene.⁷⁹ Men den hadde fortsatt setergårdsrettighetene, som den dog mistet da Søren Dass kjøpte godset fordi han ikke hadde en tittel på tiden han kjøpte gården.⁸⁰ Søren Dass kjøpte gården, som nevnt tidligere, i 1736 på auksjon for 13 050 riksdaler. Da han kjøpte godset omfattet salget hovedgården, avlsgården Tarva og Balsnes, husmanns- og formarksplassene Gjølga, Kammen, Lien, Tyskbotten og Sagplassen, samt laksevarpene, kapellets løsøre og bondegodset.⁸¹ Som vi kan se, er det meste det samme som når Abraham Drejer kjøpte godset. Etter at Dass døde ble Mette Dass sittende med godset og i 1759 inngikk hun en kjøpskontrakt med Hans Holtermann som sa at han skulle kjøpe godset som fortsatt var intakt og skyldte 161,5 voger fisk (eller 121 tønner hartkorn). I 1760 sendte Mette skjøtet til Austrått gods til Holtermann for 26 000 riksdaler.⁸² Ut fra dette kan vi se at prisen for godset har doblet seg fra Søren kjøpte godset til hans kone solgte det. Dette kan komme av flere grunner; blant annet var det bedre tider for godseierne på grunn av bedre klima, men det kan også vise til Søren Dass' dyktighet på feltet til å sikre ressurser og drive et så stort gods.

---

⁷⁷ Inge Rian, Ørlandsboka – Fra Hoøya til Austrått bind 3, Orkanger, 1992:466

⁷⁸ Rian, I. 1992: 465

⁷⁹ Rian, I. 1992: 465

⁸⁰ Andersen & Bratberg, 2011: 337

⁸¹ Andersen & Bratberg, 2011: 337

⁸² Andersen & Bratberg, 2011: 337

Søren Dass er også den eneste av de senere godseierne som ble begravd i Austråtts gravkapell, noe som kan vise til at han gjenre ville gå inn i Austråtts lange historie.

4 Petter Dass og Anders Dass, inspiratorer og læremestere

Som skrevet tidligere, var Petter Dass mye på besøk i Leirfjord for å blant annet holde kontroll på de mange gårdene han hadde der. På disse turene var han innom gården til broren og fortalte sikkert nevøene sine mye om sitt eget liv. Vi vet alle hvordan vi som barn tar til oss mye av det som blir fortalt rundt oss, og alle voksne som er der i oppveksten har en påvirkning på hvordan vi blir når vi vokser opp. Trolig hadde barna lyst til å bli akkurat som faren og onklene sine, i tillegg var det trolig en forventning om det også. Dette er noe vi kan se i dag også, veldig ofte går yrker i «arv». Mange barn av lærere eller doktorer blir lærere eller doktorer selv, sånn var det nok for barna på Leins-gården også. I dette kapittelet skal jeg derfor ta for meg litt historie om Petter Dass for å se hvordan andre embetsmenn handlet i sine embeter på cirka samme tid, men også fordi, som skrevet, var han trolig en stor inspirasjon til Søren Dass, og dette kan fortelle oss noe om hvordan Søren handlet selv.

Petter Dass er mye skrevet om og forsket på. Han er en stor del av kulturhistorien i Norge spesielt på grunn av hans verk *Norlands Trompeten*. Han blir ofte trukket fram som en av våre beste diktere og forkjemper for bonden i sin samtid. Det er ikke sjeldent vi kommer over avsnitt som beskriver Petter Dass på dette viset, «Som en av de klipper hans nordlandske fedreland er så rikt på, står denne rolige, harmoniske prestetype, som må regnes til en av de skjønneste noe land har frambrakt. Det er noe monumentalt, virkelighetsfast i hans menneskelighet som virker helt klassisk(...)».⁸³ På grunn av sine dikt og kanskje litt vårt ønske om at han skal være denne fantastiske forkjemperen for de med mindre makt, blir han ofte framstilt som han alltid har blitt, fra et nasjonalromantisk perspektiv. De siste årene derimot har denne tanken forandret seg litt og forskere som Kåre Hansen har begynt et nytt perspektiv på dikteren. Jeg velger derfor heller å se på Kåre Hansens verk *Petter Dass: GUds Øyesteen*, og Birgitta Berglunds verk *Alstahaug på Helgeland 1000-1750: Dass-dynastiet og prestskapet iscenesetter seg selv*, som er et annet perspektiv enn det vi ofte får presentert på skolen og i mange andre verk.

---

⁸³ Harry Fett: Artikkel i jubileumsskriftet, Petter Dass 1647-1947, J.W Eides Forlag, Bergen 1947, s. 123

Ifølge Berglunds arkeologiske funn var det vanlig med tørrfiskehandel på Alstahaug allerede i senmiddelalderen og dette var noe som fortsatte videre med Petter Dass.⁸⁴ Petter hadde allerede før han begynte embetet brukt mye av pengene sine på fiskere og jaktfart.⁸⁵ Da han tok på seg embete sluttet han ikke med fiskevirksomheten sin, men utvidet den. Med dette ble han det Rian vil kalle en embetskjøpmann. Det var ikke bare bøndene som på denne tiden holdt på med flere yrker. De fleste embetsmennene var i tillegg kjøpmenn. Flere av de drev med sagbruk, bergverk og manufaktur, og mange av de var også godseiere.⁸⁶ Adelen fram til midten av 1600-tallet og embetsmenn etter de, organiserte blant annet trelastnæringa til stordrift for eksport, derav den handelsforbindelsen mellom Norge og Skottland, som nevnt tidligere i oppgaven. De brukte særlig sine egne jordegods og skaffet seg mange sagbruk for å fremme tømmer. På denne måten kunne de kombinere det å være embetsmann og kjøpmann. De brukte ofte leilendingene sine og andre som jobbet for de til å lage selve materialet, og så brukte de forbindelsene sine til å selge varene videre.⁸⁷

I tillegg til tørrfisken som ga gode inntekter, mottok han også en god del inntekter av tiender og landskyldinntekter. I 1589 kunne sognepresten på Alstahaug få tiender fra 507 bønder og 57 husmenn. Dette tallet økte betraktelig fram til 1670, da kunne sognepresten i Alstahaug beregne tiender fra omlag 1229 bønder. På grunn av denne økningen var Alstahaug prestegjeld det desidert rikeste prestegjeldet i Trondheim stift. Mot 1707 var det 1311 tiendeytere i Alstahaug, pluss rundt 400 husmenn og et ukjent antall strandsittere. For å sammenligne litt med andre prestegjeld i Trondheim amt var det 375 tiendeytere i Rødøy og i Brønnøy var det 528.⁸⁸ På Helgeland rundt den tiden Petter Dass satt som sogneprest var det få selveiere. Den samlet matrikkelskylden var på 1535 våg 2 pund 16mark i 1691. Av disse var det odelsgods som selveiere bodde på og brukte som hadde en samlet matrikkelskylden på 100 våg 1 pund 16 mark, dette utgjør bare 6 prosent. Derfor besto så si hele Helgeland av leilendinger, husmenn, innerster og fattigfolk. En av mange skatter og utlegg som leilendingene årlig måtte betale var landskylda.⁸⁹ I 1685 kom det en forordning som skulle rette på forholdene, mellom jordeier og leilending, da det blant annet var vanskelig å betale

---

⁸⁴ Berglund, 2007: 190

⁸⁵ Berglund, 2007: 41

⁸⁶ Rian, Ø. 2003: 8

⁸⁷ Rian, Ø. 2003: 45

⁸⁸ Hansen, 2018: 64

⁸⁹ Hansen, 2018: 157

om de bodde langt unna hverandre, men også i forhold til om fisken hadde dårlig kvalitet og så videre. I 1685 ble det altså bestemt at 1 våg landskyld kunne betales med 1 riksdaler. Denne ordningen ble ikke med det første ført inn i den nordlige landsdelen. Men dette var allmuen godt fornøyd med, 1 våg ble betalt med 1 våg tørrfisk som det alltid hadde vært. Men i 1689, da Petter Dass ble sogneprest, forandre han på dette.⁹⁰

Da Petter ble sogneprest fikk han landskyldsinntekter til det 100 våg store prestegårdsgodset som lå til Alstahaug sogneprestembete i tillegg til at han ennå forpaktet kirkene i Nesna/Rena kapellani som han hadde hatt siden 1683. Så da Petter skulle overta embetet tolket han forordningen fra 1685 til noe positivt for han selv. Han krevde at leilendingene som hadde matrikkelskyld på 1 våg skulle betale tørrfisk tilsvarende 1 riksdaler, altså var ikke 1 våg tørrfisk dekkende lengere. Om leilendingene ikke leverte nok tørrfisk til 1 riksdaler ble mellomlegget som gjeld. Altså hvis du solgte 1 våg tørrfisk for 0,50 riksdaler, skyldte du fortsatt Petter Dass 0,50 riksdaler. Så når 1 våg tørrfisk ble solgt i Bergen for 0,67 riksdaler i 1689 og 0,56 riksdaler i 1691, betydde det at landskylden nesten hadde doblet seg for leilendingene til Petter på bare 3 år.⁹¹

Det skal sies at det var ikke bare Petter som gjorde dette. Han hadde trolig ikke kommet så godt unna med det om han hadde vært alene om det, da mange av allmuen klagde kraftig på dette. Både hans stefar Peder Christophersen Beoch, fogd Peter Angel og sogneprest Peder Bredal i Brønnøy fulgte også denne ordningen.⁹² Vi må med dette anta at de hadde god kontroll over hva de holdt på med, og at de forhørte seg med hverandre om hvordan de skulle gå fram for å få det til. Selv når klagen til allmuen kom fram til København og de fikk medhold i saken, valgte embedsmennene å fortsette da de mente de fortsatt hadde loven på sin side i forhold til forordningen fra 1685. Siden de hadde hjelp av to sorenskrivere, både Peder Pettersøn Falch fram til 1693 og fra Jacob Pettersøn Dass fra 1693, følte de seg nok ganske trygge på at klagen ikke ville få noe større konsekvenser.

Som vi kan se av navnene til disse sorenskriveren var de i nære slekt med foregangsmennene på Helgeland, og i samme omgangskrets som de. Sorenskriveren var de øverste lovkyndige på

---

⁹⁰ Hansen, 2018: 158

⁹¹ Hansen, 2018: 159

⁹² Hansen, 2018: 159

Helgeland og det kan se ut som de også tolket forordningen fra 1685 som det passet best for dem økonomisk sett.⁹³ Dette er bare et eksempel tatt fra Hansens bok om hvordan embedsmennene kunne handle ovenfor allmuen for å sette seg selv i en sterkere posisjon. Her kan vi tydelig se hvordan de kunne bruke sine stillinger og nettverk til å skaffe seg mer ressurser og makt. Som vi også kan merke oss i forhold til Søren Dass er at både onkelen og faren var med på dette. Vi kan også merke oss at søskenbarnet til Søren Dass, Anders Dass, Petter Dass' sønn, også tok over embetet etter sin far, noe som var godt planlagt før Petter selv døde. I Petters egne skrifter kommer det fram at han var syk i slutten av livet, og at han sendte ut et «Opladelses-Brev» om at sønnen Anders Dass får overta embetet etter ham. Kallsbrevet om at Anders skulle bli sogneprest i Alstahaug etter sin far ble sent ut i 1703.⁹⁴ Dette var også en måte å videreføre dynastiet. Anders Dass skal ha eid hele 48 matrikulerte gårder bare på Tjøtta. Alle disse gårdene var tidligere en del av Irgens-godset som før var i kongens eie. Det var dog ikke bare Anders som kjøpte gårder. Faren Petter fikk et klagebrev mot seg av Ole Broch hvor han skrev at Petter Dass kjøpte opp alle kronens gods i Vefsn, på denne måten ble de begge godseiere.⁹⁵

La oss hoppe litt tilbake i Anders' historie. Anders skal ha gått på skole i Bergen i 1688, altså som 13-åring. I 1691 flyttet han til København for å studere. Etter to år hjemme igjen dro han 1,5 år ut på dannelsesreise. Han dro med dette fra Bergen til København og videre til Lübeck, Hamburg, Friesland og Holland. Han dro så videre til England hvor han oppholdt seg i London i en måneds tid. Han var så på akademiene i Oxford og Cambridge. Da han kom tilbake til Norge jobbet han i ett år hos biskopen i Trondheim, Krogh, og så ett år som hører ved Trondheim katedralskole. Han dro så og studerte to år til i København, før han dro hjem til Alstahaug i 1703 og året etter ble han ordinert til prest av biskopen i Trondheim. Han skal i 1697 ha avlagt eksamen i *Philosophiæ baccalaurei* og i 1704 avlagt eksamen i *Philosophiæ magistri*.

Det har vært vanlig å si at embetsmennene hadde høyere utdanning enn hva andre hadde. Dette kommer nok av at adelen hadde det før eneveldet. Prester hadde ofte mange år i

---

⁹³ Hansen, 2018: 159

⁹⁴ Berglund, 2007: 42

⁹⁵ Berglund, 2007: 41-42

latinskolen og korte studium i København bak seg,⁹⁶ som vi kan se til Anders Dass. De andre embetsmennene hadde ofte utdanning som kan minne mer på folkets utdanning.⁹⁷ Dette kan vi se litt til hvis vi sammenligner Søren Dass sin utdanning mot Anders Dass sin utdanning. Søren startet sin utdanning på gården hjemme hvor han ble lært opp av foreldre og læremestre, for så å studere i Bergen noe eldre enn hva Anders var da han dro til Bergen. De begge fortsatte så å studere noen korte år på universitetet i København, men der Anders dro ut på en reise etterpå, dro Søren hjem og jobbet i stede. Styresmaktene grep veldig lite inn i hvordan opplæringa av embetsmenn skulle foregå. Opplæringa var det embetsmennene som valgte selv,⁹⁸ noe vi også kan se, da mange embetsmenn valgte å lære opp svigersønner, sønner og andre venners sønner i sin egen tjeneste, som etterfølgere. En referanse fra en den tidligere embetsmann som hadde hatt stillingen du ville søke på var gull verdt. Jo høyere oppe i embetsverket vi går, jo flere av mennene var det som hadde en høy utdanning. Mange av de som var i toppen av den dansk-norske embetseliten hadde bak seg en adelslignende dannelsesreise til Europas lærersteder.⁹⁹ Dette kan vi tydelig se hos Anders Dass, men ikke hos Søren Dass.

Anders giftet seg så med Rebekka Angell i 1704, da han ble sogneprest i Alstahaug.¹⁰⁰ Giftemålet var nok gunstig for begge partene; Anders fikk et innpass i handelsborgerskapet i Trondheim, mens Angell-familien fikk innpass i handel i Helgeland da spesielt med tanke på fiske, som passet dem godt med tanke på Helgelands-godset som de alt eide. Etter faren døde, arvet Rebekka en del av Helgeland-godset som hun så solgte til Albert Dass. Med dette giftemålet økte Dass-familiens formue enormt, men også deres styrke i handel ble enda større. Som nevnt tidligere i oppgaven, viser dette til Anders' Dass ønske om å videreføre farens arbeid og videreføre det vi kan kalle Dass-dynastiet.¹⁰¹ På grunn av oppgavens omfang skal jeg ikke gå lengere inn på dynastiet enn dette. Men dette er en fin pekepinn på hvordan mange av de vi kan se på som Søren Dass læremestere og inspiratorer, handlet og tenkte på denne tiden. Vi kan også bite oss merke i at mange av disse navnene kommer opp sammen i flere kilder, så vi skal ikke se bort fra at dette var en veldig tett knyttet sirkel. Anders Dass giftet

---

⁹⁶ Rian, Ø. 2003: 78

⁹⁷ Rian, Ø.2003: 78

⁹⁸ Rian, Ø. 2003: 78

⁹⁹ Rian, Ø. 2003: 78

¹⁰⁰ Berglund, 2007, 42

¹⁰¹ Berglund, 2007: 43

seg jo med blant annet med sin egen tremenning, Rebekka Angell noe som kan fortelle oss om hvor tett sirkelen kunne være, da de måtte søke til kongen for å få lov da de egentlig var for nære i slektsledd.¹⁰²

5 Utstein kloster

Austråtts historie er ikke helt unik. Vi kan finne mange likheter til Austrått i historien til Utstein kloster, som ligger på Klosterøy et lite stykke unna Stavanger. Vi kan trekke fram mange paralleller mellom disse godsene. Som Austrått, starter Utstein som et høvdingområde og alt som kommer med et slikt samfunn.¹⁰³ Plasseringen til Klosterøy er også veldig bra for handel i en tid der det meste skjer på havet, det ligger ut mot kysten og har gode forhold for å komme seg rundt omkring i verden. Høvdingene som satt på Utstein dro nytte av fjernhandel. De kunne ha skipene sine liggende i havna og ha full oversikt over trafikken opp og ned den norske kysten.¹⁰⁴ På et tidspunkt før eller etter slaget i Hafrsfjord, erobrer Harald Hårfagre Utstein. Om han satt der før slaget eller om han erobret øya som en del av slaget er usikkert. Det som er sikkert er at etter slaget er Utstein et kongesete under Hårfagre.¹⁰⁵ På Utstein, som på Austrått, var systemet om å leie ut jord også tilstede.¹⁰⁶ Når maktsenteret flytter seg til Trøndelag, utvikler Utstein seg til et kloster for augustinerkanniker. Det er funnet et dokument fra 1277 som skal være det eldste belegget fra Utstein, men det er forskere, som Christian C. A. Lange, som mener at klosteret godt kan ha vært etablert før dette.¹⁰⁷ Klosteret kan ha blitt grunnlagt som en utvikling av Olavsklosteret i Stavanger.¹⁰⁸ Oluf Kolsrud mener derimot at Utstein kloster ble opprettet i et samarbeid mellom biskop Torgils i Stavanger og kong Magnus Lagabøte. Dette tror han nok fordi det var et samarbeid mellom biskopen og kongen om å danne hospitalet i Stavanger, men det finnes ikke noe belegg for at det samme

---

¹⁰² Berglund, 2007: 42

¹⁰³ Eivind Heldaas Seland 'Fra Hav til Hafrsfjord – Utstein før Harald Hårfagre', i E. Haug (red.), *Utstein kloster – og Klosterøyas historie*, Bryne, 2005: 35

¹⁰⁴ Seland, 2005: 45

¹⁰⁵ Eldbjørg Haug, 'Kongsgårdstrid', i E. Haug (red.), *Utstein kloster – og Klosterøyas historie*, Bryne, 2005: 60

¹⁰⁶ Haug, 2005: 65

¹⁰⁷ Eldbjørg Haug, 'Klosteret på Utstein', i E. Haug (red.), *Utstein kloster – og Klosterøyas historie*, Bryne, 2005: 104

¹⁰⁸ Haug, 2005: 107

skal ha skjedd med Utstein.¹⁰⁹ Om dette stemmer er nok opprettelsen for Utstein et politikktrekk både for kirken og kongen.

Det var ikke hvem som helst som kunne leve et klosterliv; man måtte ha en vis formue for å kunne bli med, dette fordi man ikke skulle legge byrden ved å gå i kloster på andre. Fordi munkene og nonnene ofte hadde så strenge bønnehold, hadde de lekbrødre som drev selve gården. Det er for så vidt Cistercienserne-ordenen som er mest kjent for å ha utviklet landbruk, hagebruk og forskjellige håndverk i sine kloster, men også augustinerne drev jordbruk på Utstein.¹¹⁰ I motsetning til Austrått, hvor det satt en godsherre som styrte det meste, var det på Utstein en abbed. Dette blir så klart en forskjell på Austrått og Utstein da det ene var et adelsgoods og det andre var et kloster. En viktig forskjell blir derfor at hvor Austrått var en herregård, som fikk større områder ved å kjøpe eller gifte seg inn i andre familier, kunne klosteret på Utstein vokse i størrelse på grunn av kongelige donasjoner, andre gaver og klosterets egenervervelse gjennom kjøp og pant.

Full oversikt over klosterets gods har vi ikke før etter reformasjonen, og dette gjør det vanskelig å sammenligne størrelsene før 1537.¹¹¹ Det vi vet er at Utstein hadde et veldig stort domene, og at før svartedauden gav driften av Utstein -gården et veldig stort overskudd på ca. 50 tonn korn, halvannet tonn smør og diverse andre varer som huder, taknever og fisk. Kornet i seg selv kunne ha brødført 250 personer.¹¹² De fleste gårdene som lå under klosteret ble ledet av gårdsmestre som hadde ansvaret for regnskapsføring og ledelse av arbeidet. Han hadde under seg et par skrivedrenger som hjalp til med det administrative. Gårdsmesteren skulle regulere instruksjoner som klosterledelsen gav. I tillegg til gårdsmesteren og skriverne, hadde de en fast stab av åkermenn, gjeterne, budeier, fiskere og så videre, men også leilendinger som måtte komme og arbeide som en del av hva de skyldte.¹¹³ Dette kan minne oss veldig om hvordan Austrått også ble drevet. Dette var noe som gikk igjen i de fleste gårder over hele Norge. Dette er også noe vi ser i på Alstahaug. Noe som også er likt på Utstein som på Austrått er at leilendingenes pliktarbeid kunne variere fra én til atten dager, for

---

¹⁰⁹ Haug, 2005: 122

¹¹⁰ Haug, 2005: 149

¹¹¹ Haug, 2005: 161

¹¹² Haug, 2005: 162

¹¹³ Haug, 2005: 162

de som bodde i nærheten av klosteret. De som bodde for langt unna kunne, som på Austrått, betale for å slippe unna pliktarbeidet. Leilendingene hadde plikt til å ta imot hester og okser som bodde på avlsgårdene og måtte føre de.¹¹⁴ Dette ser vi også på Austråttsgården, hvor de førte okser og hester fram og tilbake fra Austråttgården og Tarva.

En mann vi kan merke oss er Vincens Lunge, svigersønnen til Fru Ingerd av Austrått og Nils Henriksson Gyldenløve. Han prøvde å skaffe seg kontroll over Utstein på 1520-årene, men lyktes ikke. Han fikk i stede tak i Halsnøy- og Lyse-godsene som han fikk av den protestantiske kongen Fredrik I.¹¹⁵ Som nevnt under Austrått-kapittelet, var både Vincens og Nils Lykke viktige politiske aktører under reformasjonen på den protestantiske siden. Dette kommer trolig av blant annet at det ble lettere for dem å skaffe seg jordegods. Nils Lykke klarte å få kontroll over cistercienserklosteret på Tautra, og Fru Inger klarte selv å få seg valgt som abbedisse i Rein kloster, siden hun fikk medhold fra kongen.¹¹⁶ Dette kan så klart ha vært et politisk valg fra kongen, ved å sikre sin egen makt ved å sette inn protestantiske medspillere inn i katolske kloster. I 1537 var reformasjonen et faktum og etter den var det ikke plass for noe klostervesen og prestefellesskap. Munkene på Utstein kunne fortsette å leve på Utstein om de ønsket, altså fortsette klostertilværelsen, eller så kunne de bli sogneprester. Lenge kan de ikke ha vært på Utstein uansett, fordi i 1539 angrep Christoffer Trondsson Rustung, Lange Herman og Jens Ryan (menn av erkebiskopen Olav Engelbrektsson) klosteret som et angrep på den protestantiske kirken. Lensherren Trond Ivarsson mistet alt og det var trolig under dette angrepet at de satte klosterkirken i brann.¹¹⁷

Etter reformasjonen ble Utstein et selvstendig len og ikke slått sammen med distriktsforleninger. Først i 1601 skjedde det en endring da Utstein ble slått sammen med Allehelgengodset i Bergen. I løpet av de neste årene, fram til rundt 1670, hadde Utstein mange forskjellige lensherrer. Det var ingen arverett til Utstein da alle lensherrene ble utnevnt av kongen, og nesten ingen av de bodde på Utstein da de var lensherrer. På denne tiden var bare én av de norsk og det var den første Trond Ivarsson, senere var alle danske eller tyske adelsmenn. I tillegg til å være lensherre for Utstein hadde de ofte andre viktige embeter i

---

¹¹⁴ Haug, 2005: 163

¹¹⁵ Haug, 2005: 207

¹¹⁶ Haug, 2005: 207

¹¹⁷ Haug, 2005: 213

Danmark og bodde som regel der i stede for på Utstein.¹¹⁸ Forskjellen på Utstein og Austrått er at Utstein var direkte kronens gods etter reformasjonen. Austrått-godset, som vi vet, var selveid. Men de begge brukte det samme økonomiske systemet, så mulighetene for å skaffe seg økonomiske fordeler var de samme. På 1600-tallet var det fortsatt arbeidsplikt også på Utstein. Trolig sprang arbeidsplikten på Utstein ut av at de var pliktige til å hjelpe kongen.¹¹⁹ På Austrått derimot, sprang det ut av avtalen de hadde med adelen, som ble videreført også etter 1660, som det ble skrevet i Austrått under Søren Dass-kapittelet. En annen likhet i begge disse godsene er at de var veldig store og lensherrene hadde derfor ofte fogder som gjorde mye av det praktiske arbeidet med å forvalte lenene.¹²⁰

I 1664 bestemte kongen at Utstein kloster og Allehellegodset skulle avhendes. Dette fordi kongen etter Gustav-krigene skyldte en del penger til en del forskjellige folk. Dette førte til at Utstein ble kjøpt opp av konsortiet bestående av Erik Krag, Holger Vind, Nils Trolle, Otte Krag, Axel Urup og Fredrik Giese. Godset ble solgt for 43 417 riksdaler.¹²¹ I tiden framover til 1700, ble konsortiet avviklet og de fleste av mennene solgte unna mange av gårdene de hadde eid i godsene. Så da Christopher Frimann i 1700 kjøpte klostergården var det bare en liten del av det opprinnelige godset fra 1665 som fulgte med.¹²² Her har Utstein hatt litt annen historie en hva Austrått hadde, igjen fordi det var et krongods og ikke selveid. På grunn av dette ble Utstein solgt og oppdelt, og havnet i en kjøp- og salgsperiode. Austrått havnet også i en kjøp- og salgsperiode, men dette fordi arveren gikk konkurs og ikke hadde noen annen utvei. På samme måte som Utstein - og Allehellegodset ble skilt, ble også Austrått- og Storfosen-godset skilt i samme periode. Dette kan komme av at det var generell nedgang for godseierne. Frimann-familien prøvde å samle deler av det tidligere Utstein -godset og Allehellegodset, ved å kjøpe opp forskjellige gårder over en lengre periode.¹²³ Frimann-familien fortsatte og sitte på Utstein kloster gård i lang tid, og tok en rolle i gårdens historie, som Søren Dass gjorde på Austrått. Det ble en oppgang for Utstein på akkurat samme måte som for Austrått, når Frimann-familien sitter med godset, som når Søren Dass sitter med

---

¹¹⁸Tor Weidling, 'Klosteret som verdslig len 1537-1664', i E. Haug (red.), *Utstein kloster – og Klosterøyas historie*, Bryne, 2005: 295

¹¹⁹ Weidling, 2005: 304

¹²⁰ Weidling, 2005: 311

¹²¹ Weidling, 2005: 318-319

¹²² Weidling, 2005: 323

¹²³ Weidling, 2005: 341

Austråttgodset. Dette kan igjen komme av at det ble bedre år for godseieren. Historien til Utstein slutter ikke her, men på grunn av oppgavens begrensede omfang velges det å ikke gå grundigere til verks i klosterets nyere historie. Poenget med å trekke inn Utstein var for å ha en parallell til Austråttshistorien fram til Søren Dass' død, og denne perioden er nå nådd. Det har nå i dette kapittelet blitt vist at det fantes ulikheter men at det var likheter i hvordan godsene ble drevet, og at dette hadde så si samme konsekvenser for begge plassene.

6 Avslutning

Denne oppgaven har tatt for seg problemstillingen; hvordan kan en leinsgutt fra Helgeland kunne kjøpe Austråttborgen og hvordan brukte embetsmenn sin maktposisjon i samfunnet? Ved å se på forskjellige personer, gårder og gods har oppgaven prøvd å svare på spørsmålene som ble stilt innledningsvis. Hvilke forutsetninger hadde Søren Dass for å kunne kjøpe gården? Er Søren Dass og Austrått et engangstilfelle eller skjedde dette flere plasser i Norge? Hvor kan Søren Dass ha fått inspirasjonen sin fra?

Teksten starter med Austrått herregård, og hvilket maktsentrum det har vært for Norges historie. Dette kommer fram av den lange historien herregården har og de viktige personene som har eid godset. Oppgaven har gått inn på noen markante personer som viser spesielt godt hvilken plass gården har hatt i historien uten å trenge å trekke fram flere enn Finn Arnesson, Fru Ingerd Ottesdatter og Ove Bjelke. Det er så klart flere viktige personer som har styrt gården, men i denne oppgaven var det ikke nødvendig å ta fram flere for å få fram poenget. Vi kan gjennom delkapitlene få en forståelse av hvordan maktpersoner på Austrått har handlet og hvordan gården var gjennom tiden. Vi får også en forståelse av hvordan det norske samfunnet var og hvordan bestemmelser fra øverste hold, altså fra kongen, kunne ha betydning for folket. Vi ser også hvordan maktpersoner kunne ha stor innflytelse på hva som skjedde i rundt seg, som med reformasjonen.

Videre tar oppgaven for seg Søren Dass' historie, og hvordan hans barndom utartet seg gjennom ungdomsårene og videre til voksenlivet. I dette kapittelet starter tankene om hvordan embetsunger var og hvilke forventinger det var til dem. Vi får også se hvordan utdanningssystemet fungerte både for eliten og folket, generelt i hele Norge. Det er også her vi i oppgaven får svare på hvilke forutsetninger Søren hadde, og hvordan han kom seg inn i et embete. Det er dessverre lite om hvordan Søren selv var i embetet da det er veldig lite

forskning på mannen og, grunnet korona-pandemien, har det vist seg vanskelig å finne kilder i statsarkivene da lite er digitalisert. Derfor har oppgaven tatt for seg hvordan hans onkel og søskenbarn var i embete sitt i stedet.

I kapittelet om Petter Dass og Anders Dass får vi et enda større innblikk i hvordan embetsvesenet i Norge fungerte på slutten av 1600-tallet, samt på 1700-tallet. Dette kapittelet gir oss eksempel på hvordan embetsmennene kunne utnytte posisjonene sine for å sikre seg stor rikdom og ressurser. Det viser oss også hvor viktig det var med et nettverk som hjalp deg opp og fram. Det var nok få som klarte det helt alene. Det er også her vi får svare på hvem som kan ha inspirert Søren Dass. Siden det er lite om hvordan Søren selv var i embetet, kan vi likevel gå ut ifra at han ikke var så alt for ulik sin far, onkel og søskenbarn.

Utstein-kapittelet er, som skrevet, tatt med for å se på om Austråtts historie er noe som bare skjer på Ørlandet eller om vi kan finne lignende historier andre plasser i Norge. Dette også for å sette Søren Dass' historie opp mot flere embetsmenn som har gått gjennom det samme. Kapittelet viser at Austråtts og Søren Dass' historie ikke er unik og at dette er en tendens flere plasser i Norge på samme tid. Det viser oss at mye av det som skjer i Trøndelag også skjer på Vestlandet. Vi kan i tillegg trekke konklusjonen at dette skjer på flere plasser i Norge på grunn av Alstahaug prestegjeld som også har noen paralleller til Austrått og Utstein.

I denne oppgaven kommer det fram at hypotesen som ble skrevet innledningsvis er rett, men vi skal ikke se bort i fra at det finnes motbevisende faktorer heller. Det er forsket på en del forskjellige bygg og embetsmenn i denne teksten, men om konklusjonen på denne problemstillingen samsvarer med resten av Norges gårder og embetsmenn er ikke sikkert. Selv om det gjennom denne oppgaven framhever at embetsmennene brukte sine posisjoner til å skaffe seg makt og ressurser, kan ny forskning vise at det ikke nødvendigvis var så enkelt. Familie og venner i embetseliten var dessuten viktig for å komme seg framover, noe Austrått og Søren Dass kan brukes som gode eksempler til, også generell norsk historie. Det kan også forskes mer på embetsdynasti, noe denne oppgaven bare var så vidt innom, men her er det nok enda mer å finne.

Litteratur liste:

- Andersen, Håkon .A. og Bratberg, Terje.T.V., *Austrått: En norsk herregårds historie*, Trondheim: Pirforlage, 2011
- Berglund, Birgitta, *Alstahaug på Helgeland 1000- 1750: Dass dynastiet og presteskapet iscenesetter seg selv*, Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 2007
- Christopherson, K.E., *Lady Inger and Her Family: Norway's Exemplar of Mixed Motives in the Reformation*, in Church History Vol. 55, No. 1, New York 1986.
- Dybdahl, Audun og Bull, Ida, *Trøndelags historie*, bind 1, Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 2005
- Fett, Harry, Petter Dass 1647-1947: *Artikkel i jubileumsskriftet*, 1947, J.W Eides Forlag, Bergen, s. 123
- Hansen, Kåre, *Petter Dass: Guds Øyesteen bind 1*, Sandnessjøen: Kåre Hansen, 2018
- Haug, Eldbjørg, 'Klosteret på Utstein', i E. Haug (red.), *Utstein kloster – og Klosterøyas historie*, Bryne, 2005
- Haug, Eldbjørg, 'Kongsgårdstrid', i E. Haug (red.), *Utstein kloster – og Klosterøyas historie*, Bryne, 2005
- Meyer, Anton, *Søren Dass 16-1757: Leinesgutten som ble Herre på Austrått-borgen i Trøndelag*, Mosjøen: Leines Press, 2010
- Moseng, Ole G. Opshal, Erik, Pettersen, Gunnar I. og Erling Sandmo, Erling, *Norsk historie 1537-1814*, Oslo: Universitetsforlaget, 2003
- Ree, Lorentz, H. & Wallem, Fredrik, B., *Østraat: Opmaalinger, tegninger og bygningsbeskrivelse samt en utsigt over østraats historie*, Trondheim: Bruns bokhandels forlag, 1916
- Rian, Inge, *Ørlandsboka – Fra Hoøya til Austrått bind 3*, Orkanger: Grytting AS, 1992
- Rian, Øystein, *Embetsstanden i dasnketida*, Oslo: Samlaget,2003
- Rognerød, Dag-Ivar, *På historisk grunn en kulturhistorisk reise til statlige eiendommer*. Oslo: Orfeus Forlag, 1997
- Seland, Eivind H., 'Fra Hav til Hafrsfjord – Utstein før Harald Hårfagre', i E. Haug (red.), *Utstein kloster – og Klosterøyas historie*, Bryne, 2005
- Sigurdsson, Jon. V., *Kristninga i Norden 750-1200*, Oslo: Samlaget, 2012
- Weidling, Tor, 'Klosteret som verdslig len 1537-1664', i E. Haug (red.), *Utstein kloster – og Klosterøyas historie*, Bryne, 2005

